

Utilitatem delectatio- nemque animorum

**Reijo Pitkäranta (toim.):
Suomen kirkkojen latina.
EFIL. Ecclesiarum Finlandiae
Inscriptiones Latinae. Piirto-
kirjoitukset kirkoissa, kello-
tapuleissa ja hautausmailla.
Helsinki 2004, SKS. 701 s.**

■ Reijo Pitkärannan toimittama tekstieditio Suomen kirkkojen latinankielisistä inskriptioista *Ecclesiarum Finlandiae Inscriptiones Latinae* (EFIL) on merkittävä kulttuuriteko ja kädenojennus tutkijoille. Vaivoja säästämättä Pitkäranta on avustajineen, ei ainoastaan koonnut ja translitteroinut piirtokirjoitukset, vaan myös laatinut niihin suomenkieliset käännökset. Niinpä teos palvelee niin paikallishistoriasta ja ylipäätään menneistä vuosisadoista kiinnostuneita valistuneita lukijoita kuin eri alojen tieteenharjoittajiaakin. Ainakin historioitsijat, taidehistorioitsijat, teologit ja filologit voivat käyttää EFIL:ta lähteenä sekä apuneuvona tutkimuksissaan.

Hankkeen toteutuksesta näkee, että epigrafia on ollut pitkän aikaa yksi suomalaisen antiikin tutkimuksen painopistealueista. Teoksen nimi ja tapa viitata yksittäisiin teksteihin on hyvin valittu. Johdannossa toivotaan, että teokseen viitattaisiin jatkossa lyhenteellä EFIL sekä inskription juoksevalla numerolla. Näin ollen

ensimmäinen teksti Alajärven seurakunnan kirkonkellon inskriptio vuodelta 1724 tunnetaan signumilla EFIL 1, vastaavasti viimeinen, Kiikan kirkonkellon inskriptio vuodelta 1705 tunnetaan signumilla EFIL 933. Viittausmenettely on selkeä ja toimiva.

Kokoelmaan kuuluu siis kaikkiaan 933 piirtokirjoitusta. Ne on järjestetty paikkakunnan mukaan aakkosjärjestykseen. Myös tämä menettely on perusteltu, joskin se on aiheuttanut joitakin ongelmia. Paras esimerkki tästä on nykyään Helsingin Seurasaarella sijaitseva Sauvon emäseurakunnan kappelina toiminut Karunan kirkko. Siellä on yhteensä kolme latinankielistä piirtokirjoitusta, joista kaksi (EFIL 75–76) on listattu Helsingin alla ja kolmas (EFIL 698) löytyy Sauvon kohdalta. Molemmissa kohdissa esitetään kirkon rakennushistoria lyhyesti. Ratkaisu on sikäli perusteltu, että alkuperäisen kirkon kello, jossa EFIL 698 on, siirrettiin uuden kirkon kellotorniin ja on siis edelleen fyysisesti Sauvossa. Karunan kirkon piirtokirjoituksista kiinnostuneen tulee vain huomata tietojen löytyminen kahdesta eri kohdasta, kummassakaan ei ole ristiinviittauksia. Pääsääntöisesti EFIL on kuitenkin selkeä ja helpokäyttöinen. Eriyisen ansiokkaat ovat monipuoliset hakemistot. Teoksesta löytyvät niin nimi-, paikannimi, Raamatun passus- kuin latinankielisten sitaattienkin hakemistot.

Johdannossa selitetään kiitettävästi millä kriteereillä teokseen otetut tekstit on valittu. Niinpä mm. yksittäiset erisnimet, esimerkiksi Petrus

apostolin kuvan yhteydessä on jätetty pois. Samoin standardilyhenteet INRI ja RIP silloin kun niihin ei ole liittynyt muuta tekstiä. Valittu linja on perusteltu, joskin se toisinaan horjuu. Esimerkiksi EFIL 371 (alttarivaate, jossa tavanomainen *Kyrie eleison* -teksti) ei sisällä muita latinankielisiä sanoja kuin vokatiivin sanasta Kristus (*Christe*). Toki *Kyrie eleison* esiintyy kirkollisessa latinassa niin vakiintuneesti, että sitä voitavallaan pitää latinankielisenä ilmauksena.

Käännökset ovat pääsääntöisesti sujuvia ja niissä tavoitellaan mahdollisimman tarkkaa tulkintaa alkutekstistä. Jotkin yksityiskohdat ovat kuitenkin tulkinnanvaraisia tai vähintäänkin kielellisesti kankeita. Tekstissä EFIL 37 (ja lukuisissa muissa) esiintyy lause: *Hodie mihi, cras tibi*. Se on systemaattisesti käännetty muotoon *tänään minulle, huomenna sinulle*. Kirjaimellisesti dativi voidaan toki näin kääntää, mutta se ei oikein välitä suomalaiselle lukijalle sitaatin varsinaista sanomaa. Alkuperäinen sanonta sisältää impliittisesti lausuttuna ajatuksen *bodie mihi, cras tibi moriendum est*, toisin sanoen, tänään on minun, huomenna sinun vuorosi kuolla. Tämänkaltainen *dativus auctoris* olisi parempi kääntää esimerkiksi muotoon *tänään minä, huomenna sinä*. Tai kuten lause on mukaeltu Sastamalan kirkossa säilytettävissä vanhoissa ruumispaareissa (sitaatti on muistinvarainen): ”Tänään haudatan minä, huomenna sinä, ennembi kuin arwatkan.”

EFIL 261 on Jämsän hautausmaalta löytyvä teksti *Mors*

omnia solvit. Se on käännetty muotoon ”Kuolema riisuu kaiken”. Vaikka *solvere*-verbin yksi merkityksistä onkin toki riisua, olisi kontekstin kannalta valittava jokin muu merkitys. Aforismin alkuperäinen ajatus kääntyisi muotoon ”Kuolema kuittaa kaikki velat”, mutta kirjaimellisena, ja ennen muuta, hautausmaaympäristöön soveltuvana käännökseenä voisi ajatella esimerkiksi ”Kuolema sovittaa kaiken”.

Satunnaisten tulkinnallisten seikkojen, jotka tosin ovat useissa tapauksissa enemmänkin makuasioita kuin varsinaisia virheitä, käännöksissä on joitakin epä johdonmukaisuuksia. Esimerkiksi henkilöiden nimien kääntämisessä linja horjuu. Näin on asia esimerkiksi Närpiön 1600-luvun papiston hautamuistomerkkien inskriptioiden suhteen. EFIL 512 käänös antaa Närpiön kirkkoherran ja hänen puolisonsa nimet latinankielisessä asussa (Elias Petri Holmius ja Anna Eliae Reichenbach). Seuraava teksti, EFIL 513 kääntää kuitenkin hänen kappalaisensa nimen Johannes Johannis Wazaeus suomalaistettuun muotoon Johannes Johanneksenpoika Wazaeus.

Keskiajan tutkijan näkökulmasta tekijöiden pakonomainen tarve osoittaa 1600- ja 1700-luvun latinankielisten tekstien ortografiset eroavuudet ja virheet verrattuna ”klassiseen latinaan” tuntuu tarpeettomalta pedanttisuudelta, etenkin kun kysymys on ääntämiseen liittyvistä seikoista kuten *sumtibus* – *sumptibus* tai *gracia* – *gratia*. Juuri renessanssihumanistien pedanttinen pyrkimys Ciceron latinaan tap-

poi elävän latinankielen aikoi-
naan.

Kielellisten korjausten sijaan olisi toivonut joissakin tapauksissa hieman laajempaa itse tekstien sisällön kommentointia. Toisinaan pelkkä suomenos ei avaa tekstin merkitystä lukijalle, joka ei ole asiantuntija. Näin on laita esimerkiksi EFIL 576 suhteen. Kyseessä on Perniön kirkon pyhää Kristoforosta esittävän maalauksen teksti: ”Kristoforos, sinulla on niin suuria ihmeitä tekeviä voimia! Ne, jotka näkevät sinut aamulla, hymyilevät yön tullen.” Teksti viittaa uskomukseen, jonka mukaan pyhän Kristoforoksen kuvan näkeminen suojeli sinä päivänä väkivaltaiselta kuolemalta. Samoin EFIL 365 Os-nabrückin fransiskaaniin lahjoittaman Kökarin alttarimosaikin teksti *Pax et bonum* – Rauha ja hyvyys (itse kääntäisin partitiivissa Rauhaa ja hyvää) ei käännöksenä kerro lukijalle mitään. Ei kai olisi ollut liian paljon pyydetty jos lukijaa olisi valistettu kertomalla, että kyseessä on pyhän Franciscus Assisilaisen itsensä käyttöön ottama tervehdys, jota fransiskaaniveljet käyttävät edelleen kaikkialla maailmassa.

Edellä esitettyjen, kenties kohtuuttomankin kriittisten, huomautuksien vastapainoksi on todettava, että teoksen laajuuden huomioon ottaen varsinaisten virheiden määrä on hämmästyttävän pieni ja kalpee sen ansioiden rinnalla. Niistä vähäisin ei ole teoksen kokoamiseen käytetty suunnaton työmäärä. On selvää, että EFIL tulee ottamaan ansaitusti paikkansa Suomen vanhem-

man historian standardilähdejulkaisusarjojen joukossa. Reijo Pitkäranta ja hänen pyyteetöntä kenttätöitä tehneitä avustajiaan on kiitettävä tästä tiedeyhteisölle tehdystä palveluksesta.

Jussi Hanska